

Azerbaycan'da Demokrasi ve Geleceği Üzerine Bazı Gözlemler

Fırat Mollaer*

Özet: Bu çalışma, Azerbaycan'ın siyasi yapısını ve (olası) demokratik geleceğine ilişkin perspektifleri değerlendiriyor. Azerbaycan'ın siyasi tarihinden -özellikle politik ve kültürel miras açısından- söz ediliyor. Daha sonra, bugünkü Azerbaycan'ın anayasal ve siyasi yapısına değiniliyor. Son olarak da demokratikleşme bakımından bir değerlendirme yapılarak, bir çerçeve çizilmeye çalışılıyor.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan'ın Politik Yapısı ve Demokratik Geleceği.

1. Giriş

Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılması, yirminci yüzyılın en önemli olaylarından biri olarak tarihe geçmiştir. Bunun nedenleri, II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya konjonktürünü yoğun bir şekilde belirleyen soğuk savaşın bitişine ve reel sosyalizmin çöküşüne işaret etmesinin yanı sıra, oluşan yeni siyasi dengelerin niteliğinde aranmalıdır. Bunlardan en önemlisi, Türki Cumhuriyetler'in¹ bağımsızlığını kazanmasıdır. Soğuk savaş döneminde iki siyasi aktörden birinin uydusu olarak varlık gösterebilen bu ülkeler, yeni gelişmeler sonucunda bağımsızlıklarına kavuşarak egemen birer devlet konumuna ulaşmışlardır. Bunun dünya konjonktürü açısından çok önemli sonuçları vardır. Zira, bu ülkeler, kapitalist dünya sistemine uyum sağlamak için yaptıkları ekonomik reformlar ve bakir piyasaları ile yabancı yatırımcıların; Sovyetler'in güdümünden kurtulan zengin yer altı kaynakları ile de yabancı devletlerin dikkatini çekmektedir. Ancak, burada sorulması gereken önemli bir soru, ekonomik reformları demokratikleşme hareketlerinin izleyip izlemediğidir.

* F. Mollaer, Kocaeli Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde araştırma görevlisidir. Not: Bu makaleyi okuyup teşvik eden hocam Yılmaz Bingöl'e teşekkür etmek isterim.

¹ 'Türk' ve 'Türki' terimlerinden ikincisinin kullanılmasını uygun buluyoruz. Bu iki terimin kullanımındaki saikler üzerine bkz. Bingöl, 1998: 14.

Türki Cumhuriyetler ve Kafkasya'daki siyasal yapılara ilk bakışta, oluşan yeni durumun demokrasi için o kadar da iç açıcı olmadığı görülmektedir (Bingöl, 2002; Öke, 1997). Bağımsızlığını yeni kazanan bu devletlerin siyasal durumları, çoğu yerde, ya otoriter bir nitelik arz etmekte ya da biçimsel bir demokrasinin kurulmasından öteye gidememektedir. Büyük bir bölümünün bağımsızlığına kavuşmalarından hemen sonra yeni anayasalar hazırlamaları, demokratik bir gelişme olarak görülebilir. Zira, anayasa, özü itibarıyla, "siyasi iktidarın sınırlandırılması" ve "toplum sözleşmesi" olma gibi nitelikleriyle demokratik bir amaca yönelmiştir (Soysal, 1997; Gözübüyük, 1998; Paçacı, 2000). Sözü edilen ülkeler, bu bakımdan demokratik uygulamalara geçmenin işaretlerini veriyor gibi görünmektedirler. Bununla birlikte, anayasanın yapılması, takdir edilecektir ki, yeterli değildir. Çünkü, hem demokratik bir yapıdan bahsedebilmek için daha birçok unsurun birlikteliği gerekecektir; hem de bir anayasanın varlığının yanında niteliği (içeriği) de önemli hale gelecektir.

Türki Cumhuriyetler ve Kafkasya ülkeleri, siyasal yapılarını demokratik bir hale getirebilmek için çok önemli bir avantaj sağlamışlardır. Bu önemli avantaj, bağımsızlıklarını kazanmış olmalarıdır. Zira, sömürge statüsünde bulunan bir ülkede, demokrasinin klasik tanımı olan "halkın halk tarafından halk için yönetimi" düşünülürse, bir toplumun kendi kendini yönetme pratiği ve zihniyeti olarak demokrasiden bahsedilmesi -ve demokratik zihniyetin içselleştirilmesi- biraz güç olacaktır. O halde, bağımsızlık, demokrasinin ilk koşullarından biri olarak görülmelidir ve sözü edilen ülkeler, bu koşulu gerçekleştirmişlerdir. Fakat, demokratik gelecekleri açısından önemli bir dezavantajları da bulunmaktadır. Bu dezavantaj, geçen yüzyılda sömürgeleikten kurtulan çoğu üçüncü dünya ülkesinde de geçerli bir sorun olarak görülebilmektedir. Bu ülkeler, bağımsızlıklarını kazanmalarının ertesinde siyaset bilimi literatüründe "geçiş dönemi" olarak adlandırılan bir sürece girmektedirler. Bu dönemin en belirgin özelliği, ekonomik kalkınmayı ve toplumsal bütünleşmeyi gerçekleştirmek için demokrasinin belirli bir süre askıya alınmasıdır (Kapani, 1996: 177-181). Dolayısıyla, bu ülkeler, genellikle, demokrasinin önemli koşullarından biri olan bağımsızlığa haiz olmalarına karşın, bunu demokrasinin diğer koşulları izlememekte ya da izleyen koşullar biçimsel olmaktan öteye gidememekte ve gerçek anlamda bir demokrasi² kurmanın koşulları da ortaya çıkmamaktadır. Sonuç olarak, bu ülkelerin yönetim biçimleri, biçimsel olmaktan öteye gidemeyen bir demokrasi ve otoriter ya da yarı otoriter unsurların birlikteliği olarak tanımlanabilmektedir.

Türki Cumhuriyetler'in ve Kafkasya ülkelerinin demokratik gelecekleri için i-

² "Gerçek anlamda bir demokrasi" ile vurgulanmaya çalışılan Dahl'ın (1991: 71-93) poliarsî-demokrasi ayrımını yaparken vurgulamaya çalıştığı bir demokrasi tanımı ya da tamamen idealize edilmiş bir demokrasi ile değil, çoğulcu demokrasinin gerektirdiği asgari koşullarla ilgilidir. Günümüzde artık çokça bilinen bu koşullar hakkında şu kaynaklara bakılabilir: Lijphart, 1984; Gözübüyük, 1998.

yimser olmayı mümkün kılabilecek göstergeler bulunsa da, genel olarak bakıldığında, bu ülkelerin bir geçiş dönemini yaşadıkları söylenebilir.

2. Bağımsız Azerbaycan'ın Ön Tarihi

Azerbaycan, 1991'de bağımsızlığını kazandığı döneme kadar, tarihinde sadece iki yıllık bir bağımsızlık dönemi yaşamıştır. Uzun yıllar, Çarlık Rusyasının yönetiminde olan Azerbaycan, 1918 ile 1920 yılları arasında bağımsız bir dönem geçirmiştir. Bu bağımsızlık döneminin oluşmasında, Azerbaycan'da 19. yüzyılın sonlarına doğru gelişen milliyetçi bir aydın grubun³ yükselen bağımsızlık istemlerinin ve 1917 yılında yapılan devrimin koşulları gereği daha ziyade iç sorunlarına yönelen Sovyet Rusya'nın konumunun etkili olduğu söylenebilir. Bu yeni hükümet, iki yıl süre ile birçok ekonomik ve politik problemle uğraşmıştır. Ancak bu sırada Anadolu'da da bir bağımsızlık mücadelesinin var olması, Rusların bu petrol ve endüstri merkezini kendi nüfus alanına dahil etmeye çalışması ve batılı ülkelerin Rus tehdidini görememesi yüzünden, Azerbaycan, Ruslar tarafından işgal edilmiştir. Gerek Anadolu'da süren milli mücadele dolayısıyla yardım gönderilememesi, gerekse yeni kurulan Sovyet rejiminin Azerbaycan'ın jeopolitik önemini çabuk farkına varması gibi nedenlerle Azerbaycan'ın ilk bağımsızlık deneyimi uzun olmamıştır (Özgüldür, 2003).

Bağımsız Azerbaycan Devleti'nin ön tarihini incelediğimizde (Aslanlı, 2002; Hasanoğlu, 2001), ilk olarak, Çarlık Rusyası'nın yönetimindeki Azerbaycan, daha sonra 1918-1920 yılları arasındaki bağımsız Azerbaycan ve son olarak da SSCB'ye bağlı bir birlik Cumhuriyeti olarak Azerbaycan karşımıza çıkacaktır. Bu portreden Azerbaycan'ın demokratik geleceği açısından çıkarılabilecek sonuç ise pek parlak olmayacaktır. Çünkü, demokratik bir yönelişi mümkün kılacak demokratik gelenekler ve uzun süren bağımsızlık deneyiminin getireceği kendi kendini idare etme yetkinliği, Azerbaycan'ın geçirdiği siyasal-yönetimsel evrim şemasında bir müktesebat olarak bulunmamaktadır. Başka bir deyişle, Azerbaycan gibi bir ülkede demokratik bir toplum kurmak zor bir iştir. Çünkü, 1918-1920 yılları arasındaki iki yıllık bağımsızlık dönemini çıkarırsak, Azerbaycan 17. yüzyılın sonunda feodalizmden sonra bir asırdan çok Çarlık Rusya'sının egemenliğinden komünizm rejimine geçmişti. Bundan dolayı, halkın katılma ve karar alma alanında tecrübesi olmamıştır. Azerbaycan'ın demokratik eğitim almış ve hazırılık görmüş lider kadrosu da yoktur (Hasanoğlu, 2001).

³ Bağımsızlık döneminde (1918-1920) Müsavat Partisi'nin konumuna ilişkin olarak daha fazla bilgi için (bkz. Sönmez, 1997). 1991'deki bağımsızlık sonrasında da varlığını sürdüren bu partinin programı ile İttihat ve Terakki'nin son dönemlerindeki Türkçü fikriyatı ve hatta CHP'nin kuruluş dönemindeki programlarıyla ciddi bağlantılar kurulabilecektir. Müsavat Partisi'nin önderlerinden Resulzade'nin Türkçülük akımının liderleri ile temasları ve etkileşimleri de bunu destekleyici niteliktedir.

3. Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyetinin Kurulması

1980'lere gelindiğinde Sovyet rejimini önemli sarsıntılar bekliyordu. Bunlardan ilki, aslında sistemi yeniden yapılandırarak idame ettirmeye çalışan Mihail Gorbaçov'un reformist yöntemleri gündeme getirmesiyle ortaya çıktı. Gorbaçov'un yeniden yapılanma ve açıklık (şeffaflık) olarak özetlenebilecek olan politikaları, bir anlamda SSCB'nin temellerinin sorgulanma sürecini de başlatmış oldu. Bunun etkileri, SSCB'den ona bağlı bulunan demir perde ülkelerine kadar yayıldı. Doğu Avrupa ve Baltık ülkelerinde SSCB karşıtı kimi kıpırdanmalar görüldü ve bunu Azerbaycan'daki hareketler izledi (Brezinski, 1994).

Azerbaycan'da, 1980'lerin ikinci yarısından itibaren bağımsızlık hareketleri yeniden güçlenmeye başlamıştır. Başlangıçta Ermenistan'ın, Azerbaycan'ın Karabağ bölgesini kendisine birleştirme çabalarına yönelik tepkilerin ve kısmen de sosyal taleplerin ön planda olduğu gösterilerde, giderek bağımsızlık istekleri daha ön plana çıkmaya başlamıştır. Ülke genelindeki ve özellikle de başkent Bakû'deki gösterilerin giderek radikalleşmesi, 31 Aralık 1989'da ve Ocak 1990 başlarında iki Azerbaycan arasındaki sınırların göstericiler tarafından yıkılması sonrasında, 20 Ocak 1990'da SSCB Komünist Partisi Genel Sekreteri Gorbaçov'un emriyle Sovyet orduları Bakû'ye girmiştir. Sovyet ordularının Bakû'de gerçekleştirdiği katliamlar bağımsızlık hareketlerini başlangıçta biraz zayıflatsa da, bir süre sonra gösteriler yeniden başlamış; iç ve dış gelişmelere paralel olarak 18 Ekim 1991'de, Azerbaycan bağımsızlığını ilân etmiştir. Daha önce ise 23 Eylül 1989'da Egemenlik Yasası, 25 Mayıs 1991'de Ekonomik Bağımsızlık Yasası, 30 Ağustos 1991'de Bağımsızlık Bildirisi Azerbaycan parlâmentosu tarafından onaylanmıştır (Aslanlı, 2002).

Bağımsızlığın ilanından sonraki ilk yönetsel değişiklik, eski Sovyet yöneticisi Muttalibov'un yerine Elçibey'in devlet başkanı seçilmesiyle başladı. Başka deyişle, 30 Eylül 1991 de bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan bunu yeterli görmemiş; 7 Haziran 1992 de düzenlenen Cumhurbaşkanlığı seçimiyle (Azerbaycan) eski Komünist Partisi Lideri Ayaz Muttalibov'u başkanlıktan uzaklaştırarak, Ebulfeyz Elçibey'i Azerbaycan Cumhuriyeti'nin başına geçirmiştir. Bu Sovyet karşıtı olarak nitelendirilebilecek değişikliği, alfabenin değiştirilmesi ve bazı batılı uluslararası örgütlenmelere üye olunması süreci izlemiştir. 25 Aralık 1991 tarihinde Kiril alfabesini bırakarak Latin alfabesini seçen Azerbaycan Cumhuriyeti, 1992'de yeni alfabenin uygulanmasına geçmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti, bugün birçok ülke tarafından tanınmış, BM ve AĞİK gibi milletlerarası kuruluşlara üye, kalkınmakta olan bir devlettir.

4. Bağımsızlık Sonrası Siyasal Gelişmeler

1991'de, bağımsızlığını yeniden kazandığı sırada Azerbaycan, Ermenistan'ın saldırıları altında bulunmaktaydı. Bu saldırıları önleme konusundaki başarısızlıklar, iç

politikaya ilişkin gelişmeleri de etkilemekteydi. 25-26 Şubat 1992'de Azerbaycan'ın Hocalı kentinde, Ermenistan kuvvetleri tarafından bölgedeki 366. Rus Tankçı Birliği'nin desteğiyle gerçekleştirilen soykırımı önleyememesi, o sıralar Azerbaycan Devlet Başkanı olan Ayaz Mütellibov'u istifaya götüren en önemli neden olmuştur. Mütellibov'un iktidarı yeniden ele geçirmek için 14 Mayıs 1992'de yaptığı darbe girişimi başarısız olunca, bu defa muhalif Azerbaycan Halk Cephesi (AHC) önce İsa Kamber ile parlamento başkanlığını, daha sonra ise AHC Başkanı Ebülfeyz Elçibey ile devlet başkanlığı seçimlerini kazanmıştır. Elçibey'in bir yıllık iktidarına sert muhalefet gösteren Azerbaycan Millî İstiklal Partisi onu makamından indirme konusunda hedefine ulaşsa da, iktidara kendisi gelememiştir. 4 Haziran 1993'te Gence kentinde Albay Süret Hüseyinov komutasında çıkan ayaklanma, AHC iktidarını sona erdirmiş, iktidara bu defa eski Politbüro üyesi ve KGB generali, darbe çıktığı sırada Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Meclis Başkanlığı yapmakta olan Haydar Aliyev gelmiştir. Aliyev, darbeyi fiilen başlatan Hüseyinov'u başbakan olarak atamış, fakat, Ekim 1994'te bu defa kendisine karşı darbeye kalkıştığı iddiasıyla görevden alınmış, daha sonra da hapse attırılmıştır (Aslanlı, 2002). Sonuç olarak, bağımsızlıktan sonraki ilk devlet başkanı Muttalibov, gerek Ermeni sorununda zaaf gösterdiğinin düşünülmesi gerekse eski rejimin kıldemlilerinden olması nedeniyle yerini Elçibey'e bırakmış; daha sonra Haydar Aliyev devlet başkanı olmuştur.

1991'deki bağımsızlık sonrasındaki Azerbaycan'ın siyasal göstergeleri, 1992'de Siyasal Partiler Kanunu'nun kabul edilmesi ve siyasal partilerin siyasal hayatın unsurları olarak yasal bir düzlemde varlık göstermeleri, başkanlık sistemine yakın bir uygulamanın benimsenmesi ve 1995 yılında yeni anayasanın kabul edilmesi ile özetlenebilir. O halde, Azerbaycan'ın siyasal yapısına ilişkin bir portrenin çıkarılabilmesi için, öncelikle, yeni anayasanın getirdiği hükümlerin ve uygulamaların incelenmesi, "siyasal hayatın vazgeçilmez unsurları" (T.C'nin 1982 Anayasası'nın 68. maddesidir) olan siyasal partilerin siyasal hayattaki konumlarının değerlendirilmesi ve benimsenen başkanlık sisteminin beraberinde getirdiği siyasal durumların ortaya konulması gerekecektir.

4 1. Azerbaycan Devleti'nin Anayasası

Anayasada (Hasanoğlu, 2001), Azerbaycan halkı devlet egemenliğinin tek kaynağı olarak belirlenmiştir. Halk, egemenliğini kendi iradesiyle seçtiği temsilcileri aracılığıyla kullanacaktır. Halkın seçtiği yetkili temsilcilerden başka hiç kimseye halkı temsil etmek, halk adına konuşma ve halk adına başvurma hakkı tanınmamıştır. Halkın hiçbir kesimin, sosyal grubun, örgütün veya hiçbir şahsın, egemenliğin kullanıcısı olmadığı hükmü anayasada yer almıştır (Madde 6).

Azerbaycan devletinin demokratik, laik ve üniter bir cumhuriyet olduğu, devletin bağımsız egemenliğinin ise uluslar arası antlaşmalardan doğan yükümlülüklerle

sınırlandırılabilceği ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nde devlet egemenliğinin kuvvetler ayrılığı ilkesine dayandığı anayasa ile hükme bağlanmıştır (Madde 7). Buna göre; yasama yetkisi Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Milli Meclisi'ne aittir. Yürütme yetkisini Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı kullanır. Yargı yetkisi de Azerbaycan Mahkemelerince kullanılır. Anayasada, yasama, yürütme ve yargı organlarının karşılıklı faaliyet gösterecekleri ve kendi yetkileri çerçevesinde bağımsız oldukları hükmü yer almaktadır. Anayasada, Azerbaycan Devleti'nin başı olan cumhurbaşkanı halkın bütünlüğünü gösterdiği, iç ve dış ilişkilerde devleti temsil ettiği, devletin bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün güvencesi olduğu ve aynı zamanda silahlı kuvvetlerin başkomutanı olduğu, ayrıca cumhurbaşkanının yargı bağımsızlığının da güvencesi olduğu hükümleri de yer almaktadır (Madde 8).

İkinci kısımda, temel hak ve özgürlükler geniş ve ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir. Temel hak ve özgürlükler kapsamında klasik haklar, siyasal haklar ve sosyal haklar yer almaktadır. Anayasa, yaşam, mülkiyet, çalışma hakkı ile düşünce ve vicdan özgürlüğünü ve diğer temel hak ve özgürlükleri ayrıntılı bir biçimde düzenlemiştir. Anayasada kuvvetler ayrılığı ilkesi benimsenmiştir (Madde 7/3). Ancak Anayasanın 8. maddesinin 4. bendi bu ilkeyle çelişmektedir. Çünkü bu maddede cumhurbaşkanı yargı bağımsızlığının güvencesi olarak gösterilmektedir. Halbuki yargı organının ve fonksiyonunun bütün özgürlükçü ve demokratik ülkelerde bağımsız olması gerektiği ilke olarak kabul edilmektedir. Azerbaycan Anayasası'nın yürütmenin de başı olan cumhurbaşkanının yargı bağımsızlığının güvencesi olarak göstermesi hukuk devleti ilkesine aykırı düşmektedir. Yargı açısından Azerbaycan Anayasası, merkezileşmiş sistemi öngörmüş ve demokrasiye geçiş reformunun temel taşlarından biri olarak Anayasa Mahkemesi'ni kurmuştur.

Azerbaycan Anayasası başkanlık sisteminin özelliklerini taşımaktadır ve Amerikan sisteminden esinlenerek kuvvetler ayrılığını anayasal bir kural haline getirmiştir. Buna göre (1) Yasama yetkisi, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Milli Meclisi'ne aittir. (2) Yürütme yetkisi, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı'na aittir. (3) Yargı yetkisi, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin mahkemelerince kullanılır.

Azerbaycan Anayasasının Değerlendirilmesi

Azerbaycan Anayasası hakkında genel bir değerlendirme yapılacak olursa, şunlar söylenebilecektir: Anayasanın halk egemenliğinin tanınması, kuvvetler ayrılığının benimsenmesi, laiklik ve demokratik devlet özelliklerinin vurgulanması, yargı bağımsızlığının belirtilmesi, Anayasa Mahkemesi'nin kurulması, temel hak ve özgürlüklerin sayılması gibi nitelikleri demokratik bir devletin anayasasında bulunması gereken özelliklerdir. Ancak, demokratik hükümlerin anayasada ayrıntılı bir biçimde sayılması, her zaman, demokratik bir performansa işaret etmeyebilecektir. Anayasada yer alan demokratik hükümlerin halk ve yöneticiler tarafından içselleşti-

rilmesi ve pratikte işleme de en az anayasada belirtilmesi kadar önem taşımaktadır.⁴ Böyle bir içselleştirme ise, demokratik geleneklerin ve demokratik kültürün yerleşmiş olmasıyla yakından ilgilidir. Azerbaycan'da demokratik geleneklerin, uzun süren Sovyet deneyimi nedeniyle, sağlam bir demokrasinin kurulabilmesi için yeterli bir zemin oluşturmadığı da sıklıkla telaffuz edilen bir gerçektir.

Bunun yanında, Azerbaycan'ın demokratik geleceğini (olumsuz yönde) etkileyecek önemli bir faktör de benimsenen başkanlık sistemidir. Bu sistemin ABD dışında demokratik bakımdan başarılı bir örneğini göstermek zordur. Zira, başkanlık sistemi, ABD dışında, çoğu zaman, otoriter rejimlere dönüşebilmektedir

Amerikan siyaset bilimi kitaplarında başkanın yetkilerinin genişliğini vurgulamak için "seçimle iktidara gelmiş kral" deyiimi kullanılır. Başkanlık hükümeti sistemi diye bilinen bu sistem, Amerika dışında başarılı olmamıştır. Bu sistemin en baskın yanı, çok güçlü yürütme yetkisinin bir kişide toplanmasıdır. Bu nedenle, Amerika dışında yaygın bir biçimde Latin Amerika ülkelerinde uygulanan başkanlık sistemlerinde siyasal iktidarlar, kolaylıkla kişisel yönetime dönüşmüş, diktatörlüğe kaymıştır (Coşkun, 1997: 109-113).⁵

⁴ Türkiye Cumhuriyeti'nin 1961 Anayasası'nın da, genellikle, Türkiye'nin en demokratik anayasalarından biri olarak sayılmasına karşın reel politikte işlerliğinin zedelenmesi ve kabul edildikten sonra özünü değiştirecek kadar önemli değişikliklere (1971 anayasa değişiklikleri) gidilmesi, anayasanın içselleştirilmemesi sorunu ile ilgilidir. (1961 Anayasası ve sonrasındaki değişiklikler ile ilgili olarak daha fazla bilgi için bkz. Tanör, 1996; Soysal, 1997; Gözübüyük, 1998). Buna ek olarak, anayasanın hazırlanmasında katkısı olan toplum kesimlerinin genişliği de anayasanın bir "toplum sözleşmesi" olarak geçerli olabilmesini etkileyen faktörlerdendir. Bunun en açık örneği, yine, 1961 Anayasası'dır. Bu anayasanın hazırlanmasında önemli bir sivil toplum katılımı olmasına karşın muhalefet partisinin (DP) üyelerinin dışarıda bırakılması, anayasanın geleceğini de önemli ölçüde etkilemiştir. 1982 Anayasası ise hem sivil toplumun katılımı hem de siyasal partilerin katılımından yoksun olarak hazırlanması sonucunda demokratik bir anayasa olmaktan önemli ölçüde uzaklaşmıştır. Dolayısıyla, 12 Kasım 1995'te Haydar Aliyev'in başkanlığındaki komisyon tarafından hazırlanan Azerbaycan Anayasası'nın da hangi toplum kesimlerinin katılımıyla hazırlandığı önem taşımaktadır. Anayasayı hazırlayan komisyonun hangi toplum kesimlerini kapsadığı, araştırma sürecinde elde edilememiş veriler arasındadır. Bu yüzden, ancak sınırlı olasılığa dayalı bir yorum yapılabilecektir: Anayasa'nın Haydar Aliyev'in "kişilik kültürü"nü Azerbaycan siyasal yaşamını belirlemeye başladığı ve Ermenistan ile Karabağ sorununun devam ettiği bir olağanüstü hal durumunda kabul edildiği (12 Kasım 1995) göz önünde tutulacak olursa, böyle olağandışı bir durumun anayasayı yapan iktidar tarafından toplum kesimlerinin anayasa yapımına katılmamasının gerekçesi olarak kullanılması olasılığı artmaktadır. Bu tür bir çıkarımı mümkün kılan olasılığın Türkiye'nin 1982 Anayasası'nın yapım sürecinde ve buna benzer durumlarda da gerçekleştiği düşünülmürse, olasılığın bir tahminden öteye gidebileceği de anlaşılacaktır (Aliyev'in muhalefete karşı demokratik olmayan tutumu ile ilgili olarak bkz. Aslanlı, 2002).

⁵ Bülent Tanör de bir konferansında başkanlık sisteminin ABD dışındaki ülkelerde uygulanmasının demokratik bir yapı kurup kuramayacağı konusunda şunları söylemiştir: "Bu sistemin ABD dışında bir tane başarılı örneğini gösteremezsiniz. Latin Amerika'da, bazı Asya ve Afrika ülkelerinde bu başkanlık rejimi, önce başkancı, sonra diktacı modeller yöneltmiştir. Çünkü geçişler çok kolaydır. Parlamen-

Azerbaycan'daki başkanlık sisteminin ABD'deki gibi demokratik açıdan başarılı bir örnek teşkil etmeme olasılığının yüksek olmasının bir nedeni de, Tanör'ün başkanlık sisteminin güçlü ve tek kişide toplanan yürütme anlayışını yumuşatan eğilimler olarak gördüğü, federal sistemin ve kuvvetli bir yargı bağımsızlığının Azerbaycan'da bulunmamasıdır. Azerbaycan, federal sistemin ademi merkeziyetçi eğilimlerinin karşıtı bir biçimde merkeziyetçi bir yönetim sistemine sahiptir. Oysa, ABD'deki örneğin en önemli özelliklerinden biri, yargı bağımsızlığı ve federal sistemin yanı sıra "katı bir kuvvetler ayrılığı" tarafından da desteklenmesidir.

Başkanlık sisteminin benimsenmesi, hem kısa hem de uzun dönemde Azerbaycan'ın demokratik geleceğini etkileyecek gibi görünmektedir. Bu görüşe, bu sistemin başarılı örneğindeki güçlü yürütmeyi yumuşatıcı unsurların Azerbaycan'da bulunmamasından varılabileceği gibi Azerbaycan'daki reel politika sürecinin incelenmesinden de varılabilir. Zira, devlet başkanının siyasal yaşamdaki ağırlığı ve muhalefetin parçalanmış olması, Azerbaycan'ı -çok partili hayat yasal düzlemde kabul edilmiş olsa da- fiili (de facto) tek parti rejimi haline getirmektedir.

4. 2. Azerbaycan'da Siyasal Hayat

Azerbaycan'da siyasal partiler, siyasal yaşamın unsurları olarak, bağımsızlık öncesi dönemde de var olmuşlardır. Bağımsızlık öncesi dönemde Azerbaycan Halk Cephesi'nin geniş bir katılımı siyasal hayatta etkinliği görülmektedir. Bağımsızlık sonrası dönemde ise, Siyasal Partiler Kanunu'nun kabul edilmesi ve Halk Cephesi'nde bölünmeler meydana gelmesi ile birlikte Azerbaycan'ın siyasal hayatında yüzden fazla sayıda siyasal parti boy göstermeye başlamıştır.

Azerbaycan'daki Siyasal Partiler

Azerbaycan'da çok sayıda siyasal parti bulunmaktadır; ancak, Azerbaycan'ın siyasal hayatında bu kadar çok partinin varlığına rağmen siyasal hayatta önemli bir yeri olan parti sayısı çok daha azdır. Azerbaycan'da siyasal yaşamda önemli bir yeri olan siyasal partileri, 2000 Kasım ayında yapılan milletvekili seçimlerinde çıkardıkları milletvekili sayısına göre şöyle sıralayabiliriz (Adıgüzel, 2001):

1	Yeni Azerbaycan Partisi	101 Milletvekili	İktidar Partisi
2	Azerbaycan Halk Cephesi	6 Milletvekili	Ana Muhalefet Partisi

ter rejim, dengeler rejimidir. Başkanlık rejimi, dengeler rejimi değildir. Başkanlık rejiminde parlamento, yürütmeyi denetleyemez. Ayrıca Amerika'da başkanlık sisteminin başarısının iki önemli nedeni vardır: Birincisi, çok kuvvetli bir federal sistem vardır. Federal sistem, başkanlık rejiminin aşırılıklarını törpüleyen bir şeydir. İkincisi, Amerika'da çok kuvvetli bir yargı bağımsızlığı vardır." (Bu konuşma, 1998 yılında Milliyet Gazetesi'nde başkanlık sisteminin Türkiye'de uygulanabilirliğinin sıklıkla tartışıldığı bir dönemde yayınlanmıştır. Ancak, tam tarihine ulaşamadığından buraya ayrıntılı bir biçimde yazılamadı.)

3	Vatandaş Hemreyliği Partisi	3 Milletvekili	Muhalefet Partisi
4	Müsavət Partisi	3 Milletvekili	Muhalefet Partisi
5	Milli İstiklal Partisi	2 Milletvekili	Muhalefet Partisi
6	Adalet ve Demokrasi Partisi	2 Milletvekili	Muhalefet Partisi
7	Demokrasi Partisi	2 Milletvekili	Muhalefet Partisi
8	Komünist Parti	2 Milletvekili	Muhalefet Partisi
9	Anavatan Partisi	2 Milletvekili	İktidar Yönlü
10	Sosyal Demokrasi Partisi	2 Milletvekili	Muhalefet Partisi

Azerbaycan'daki siyasal partilerin kökenleri, bağımsızlık mücadelesine kadar götürülebilir ve bugünkü Azerbaycan'ın siyasal partilerinden önemli bir bölümü, bağımsızlık mücadelesi dönemindeki Azerbaycan Halk Cephesi'nin değişik yorumları olarak görülebilir.

1980'lerin ikinci yarısından itibaren Azerbaycan bağımsızlık mücadelesi, ilk başta sadece bir halk hareketi olarak ortaya çıksa da, bu hareketin içerisinde, çeşitli dönemlerde kurulmuş olan gizli yapılanmalar da yer almıştır. Halk hareketinin, diğerleri ile kıyaslanamayacak derecede en önemli kuruluşu, Azerbaycan Halk Cephesi (AHC) olmuştur. AHC'nin temeli 1988 yazında Bakû Alimler Derneği tarafından atılmıştır. 1989 başlarından itibaren AHC bir genel halk hareketine dönüşmüştür. Sonraki dönemlerde AHC'den kopmalar olmuşsa da, 1995 parlamento seçimleri öncesinde siyasal partiye dönüşüncüye kadar onun Azerbaycan iç politikasının en önemli aktörü olduğu rahatlıkla söylenebilir. Günümüz Azerbaycan siyasetinde yer alan birçok lider, hemen hemen tüm partilerde birçok üst düzey yetkili, bağımsızlık mücadelesi döneminde AHC içerisinde bulunmuştur. AHC'nin 16 Temmuz 1989 tarihli ilk kurultayında Ebülfeyz Elçibey onun başkanı seçilmiştir. 5 Ekim 1989'da Azerbaycan Bakanlar Kurulu'nun AHC'yi resmen tanımasıyla, ilk defa bir muhalif kuruluş resmi yönetimce tanınmış oluyordu. Bağımsızlık mücadelesi yıllarındaki geniş katımlı yapısı ve 1995'e kadar "iç politikanın en önemli aktörü" olmasına karşın Azerbaycan Halk Cephesi Partisi 2000 seçimlerinde 6 milletvekili çıkarabilmiştir.

Azerbaycan'daki diğer önemli siyasi partilerden Sosyal Demokrasi Partisi, Milli İstiklal Partisi, Müsavat Partisi ve son olarak da Yeni Azerbaycan Partisi hakkında şunlar söylenebilir: Azerbaycan'da Komünist Partisi dışında ilk siyasal parti olarak Azerbaycan Sosyal Demokrat Partisi (ASDP) ortaya çıkmıştır. 10 Aralık 1989'da kurulan parti, SSCB Anayasası'nın 6. maddesinin ülkede Komünist Partisi dışında bir parti kurulmasını yasaklaması nedeniyle, 27 Temmuz 1990'da Azerbaycan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı tarafından tanınmıştır. Başkanlığını Araz Elizade'nin yaptığı ve ilk başlarda AHC dışındaki tek siyasal yapı olması nedeniyle ciddi etkinliği bulunan parti, günümüz Azerbaycan iç politikasında etkin bir konuma sahip değildir.

Azerbaycan'daki bir diğer önemli siyasal partiyi, AHC'nin 1991 yazındaki 2. kurultayında, parti içerisindeki ılımlı-radikal kanat çekişmesinden ılımlıların galip çıkması sonrasındaki gelişmeler doğurmuştur. Radikal kanadın liderlerinden Etibar Memmedov bu kurultay sonrasında AHC'den ayrılmış, kendi taraftarlarıyla birlikte 4 Temmuz 1992 tarihinde Azerbaycan Millî İstiklal Partisi'ni (AMİP) kurmuştur. Memmedov, ilk kurultayda parti başkanlığına seçilmiştir. AMİP, aynı zamanda bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Adalet Bakanlığı tarafından resmi kaydı yapılmış ilk partisi (17 Temmuz 1992) olmuştur.

7 Kasım 1992'de, Azerbaycan siyasal yaşamı açısından çok önemli bir gelişme olmuştur. Bu tarihte, 28 Mayıs 1918'de ilk Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurucularının başında gelen, Rus işgalinden sonra faaliyeti yasaklanan ve üyelerinin büyük çoğunluğu hapse atılan ya da idam edilmiş olan ve bu nedenle de faaliyetlerini başta Türkiye olmak üzere çeşitli ülkelerde yürütmek zorunda kalmış olan Müsavat Partisi'nin Bakû'de yeniden yapılandırma kurultayı gerçekleştirilmiştir. Aslında, daha 29 Ekim 1989'da Gence kentinde bir grup tarafından Azerbaycan Millî Demokrat Yeni Müsavat isimli parti kurulmuş ve Rauf Arifoğlu'nun yönetiminde partinin Yeni Müsavat isimli gazetesi yayımlanmaya başlamıştı. Partinin 1991'deki kurultayında ismi Azerbaycan Millî Müsavat Partisi olarak değiştirilmişti. 7 Kasım 1992'de, zaten uzun süreden beri partiyi yapılandırma çalışmaları içerisinde olan AHC içerisinde bir grup ile o sıralar merkezi Türkiye'de bulunan Müsavat Partisi yetkililerinin ortak katılımıyla gerçekleştirilen kongrede, dönemin Azerbaycan Millî Meclis Başkanı İsa Kamber Parti'nin başkanlığına seçilmiştir. 8 Aralık 1992'de Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Adalet Bakanlığı tarafından partinin resmi kaydı yapılmıştır (Aslanlı, 2002).

Siyasal Hayatın Değerlendirilmesi

Azerbaycan'ın siyasal hayatı, demokratik geleceği açısından değerlendirildiğinde iki şekilde yorumlanabilir. 1992'de kabul edilen Siyasi Partiler Kanunu ile siyasal partilerin siyasal yaşamın unsurları olduğu kabul edilmiş ve siyasal partilerin kurulması ve faaliyet göstermeleri yasal düzlemde onaylanarak çok partili düzene geçilmiştir. Bununla birlikte, Azerbaycan'da çok partili siyasal yaşam yasal düzlemde varolmasına karşın biçimsel olmaktan öteye gidememektedir. Çünkü, biçimsel anlamda çok partili bir yaşam varolmasına karşın fiili olarak neredeyse tek parti rejimi vardır. Yeni Azerbaycan Partisi'nin 125 milletvekilinden oluşan parlamentoda 101 milletvekili ile temsil edilmesine dayanan ezici üstünlüğü bunu gösterir.

İkinci yoruma göre, Azerbaycan, geçiş döneminin özelliklerini göstermektedir. Ve geçiş döneminin en belirgin özelliği olan otoriterliği de yoğun bir biçimde yaşamaktadır. Zira, devlet başkanının "kişilik kültürü" bunun en açık örneğidir. Gerçekten, Azerbaycan'ın bağımsızlığına kavuşmasından sonraki dönemde Aliyev'in si-

yasal hayattaki ağırlığı, “tek adam” olması sonucuyla birlikte Azerbaycan’ın demokratik performansını olumsuz etkilemiştir. Demokratik performans açısından bu olumsuzluk, siyasal hayattaki fiili tek parti rejiminin yanı sıra tek partinin veya tek adamın anti-demokratik uygulamalarında da izlenebilir⁶. Demokrasi karşıtı uygulamalar, kimi zaman, “her şey devlet içinde hiçbir şey devlet dışında değil”⁷ ilkesine kadar gidebilmektedir. O halde, Azerbaycan’ın siyasal hayatının durumu hakkında, biçimsel bir demokrasi ile birlikte otoriter ve bazen de totaliter unsurların birlikteliği yorumlarını yapmak pek de hatalı olmayacaktır.

Azerbaycan’daki bu durum, iktidar-muhalefet ilişkilerini de olumsuz yönde etkilemektedir. Devlet başkanlığı ve parlamento seçimlerinin meşruiyeti çoğu zaman muhalefet tarafından kabul edilmemektedir (Aslanlı, 2002). Muhalefetin bu konudaki fikrinin Azerbaycan’ın siyasal hayatını yakından takip eden uluslar arası kuruluşlar tarafından da paylaşılması, siyasal meşruiyet açısından önemli bir sorun olarak görülmelidir. Bundan başka, muhalefetin parçalanmış yapısı da Azerbaycan’ın demokratik geleceği açısından önemli bir dezavantajdır. Muhalefetin diğer yollardan kısıtlanması, muhalefetin parçalanmış yapısı ile birleşince, demokratik yaşamın vazgeçilmez unsurlarından biri olan muhalefet olgusu önemli ölçüde zedelenmektedir. Bununla ilgili diğer bir dezavantaj da, sansür uygulamasıdır. Fiili tek par-

⁶ “Bağımsızlığına yeni kavuşmuş ve iç istikrarsızlıklar yaşayan bir ülkede iktidara gelmekten daha zor olanın, iktidarda kalmak olduğunu iyi bilen Haydar Aliyev, iktidara geldikten sonra adeta bunun gereğini yerine getirmiştir. Özellikle ilk yıllarda daha yoğun olmak koşuluyla medyaya sansür uygulanmış olup, çeşitli yöntemlerle uygulanan baskı halen devam etmektedir. Uzun süre, adeta “yönetime karşı hiçbir yerde hiçbir eleştiri yapılamaz” kuralı uygulanmıştır. Hatta o kadar ki, bilgisayarında kayıtlı olan muhalif görüşlü bir yazı nedeniyle Azadlıq gazetesi yazarı Fuad Gehrmanlı Haziran 1998’de yakalanarak 18 ay hapis cezası almıştır. Bununla sanki, “hiçbir yer devletin dışında değildir”, denmiştir. Bunun öncesinde ve sonrasında da çok sayıda gazetecinin hakları ihlal edilmiştir. Bunlar içerisinde Azerbaycan’ın en çok satan gazetesi olan Yeni Müsavat gazetesinin Genel Yayın Yönetmeni Rauf Arifoğlu’nun, önemli muhalefet gazetelerinden Hürriyyet gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Gurban Memmedov’un, Ulus gazetesi yetkililerinden Surhay Gocayev ve Yakup Memmedov’un hapse atılmaları, uluslararası kuruluşlar tarafından da yoğun tepkiyle karşılanmıştır. İktidarın bu doğrultudaki bir diğer politik aracı, daha aktif ve kendisine karşı daha radikal konumdaki muhalefet yetkililerini hapse atmak olmuştur. Aliyev yönetiminin daha ilk günlerinde eski Azerbaycan Millî Meclisi (parlamento) Başkanı ve Müsavat Partisi Genel Başkanı İsa Kamber’in, daha sonraki dönemlerde eski İçişleri Bakanı İskender Hemidov’un, eski Dışişleri Bakanı Tofiq Gasimov’un, birçok siyasi parti yetkilisinin ve üyelerinin hapse atılmaları, kamuoyu ve uluslararası kuruluşların yanı sıra Türkiye ve ABD dâhil birçok devlet tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Siyasi mahkumlar konusu, özellikle Azerbaycan’ın Avrupa Konseyi’ne üye olmasından sonra bu ülkenin yetkililerinin başını daha çok ağrıtmıştır. Avrupa Konseyi’nin bu konuya ilişkin olarak Azerbaycan’a sürekli baskı yaptığı ve çok sayıda tutuklunun serbest bırakılmasını sağladığı gözlenmiştir. Fakat, İskender Hemidov başta olmak üzere, Avrupa Konseyi’nin serbest bırakılmasını özellikle talep ettiği isimlerin çoğu halen hapiste tutulmaktadır” (Aslanlı, 2002).

⁷ Bu ilke, totaliter rejimlerin ve özellikle de faşizmin temel ilkesidir. Totalitarizm hakkında daha fazla bilgi için daha önce zikredilen anayasa hukuku kitaplarına ek olarak bkz. (Sabine, 1997: 397-415).

ti ve dolayısıyla tek adam uygulamasının genel olarak demokratik geleceği olumsuz etkileyen sonuçlarının yanında bir diğer sonucu da basına getirilen sansür uygulamasıdır.

Başkanlık rejiminin demokrasi açısından teşkil ettiği olumsuzluk; siyasi hayatta fiili tek parti rejiminin bulunması, devlet başkanının siyasal hayatın en önemli aktörü olması ve bunun getirdiği anti-demokratik uygulamalar ile birleşince Azerbaycan'ın demokratik geleceği için yapılan tahminler iyimserlikten uzaklaşmaktadır. Dolayısıyla, önceki bölümde söylenen, başkanlık sisteminin ABD dışında demokratik açıdan başarılı bir örneğinin bulunmadığı ve “başkanlık sisteminin önce başkanıcı sonra da diktacı rejimlere doğru kayma eğilimi gösterdiği” düşünceleri, Azerbaycan açısından da geçerli olmaktadır. Zira, başkanlık sisteminde başkanın elindeki önemli yetkiler; Azerbaycan'da demokratik kültürün, muhalefet geleneğinin ve muhalefet-iktidar ilişkilerinin asgari bir demokrasi oluşturmaya yetmeyen bir nitelik taşıyan yapısıyla da örtüşünce ortaya demokratik siyasal hayatı engelleyen bir siyasal yapı çıkmaktadır.

5. Fırsatlar ve Sorunlar

Azerbaycan'ın anayasal ve siyasal portresinden çıkarılabilecek genel sonuç, Azerbaycan'ın demokratik performansının pek de yeterli olmadığı yolunda olacaktır. Azerbaycan'daki siyasal gelişmeleri takip eden gözlemcilerin çoğuna göre, Azerbaycan'ın demokrasi yolunda daha alması gereken çok yol vardır.

Buna karşın, Azerbaycan'ın demokratik geleceğine ilişkin tamamen karamsar olmanın gereği de yoktur. Azerbaycan'ın bu yolda önemli dezavantajları bulunduğu gibi birtakım avantajları da vardır. Bunlardan birincisi, Azerbaycan'ın azımsanmayacak ölçüde okur-yazar nüfusa sahip olmasıdır. Azerbaycan'daki okuryazarlık oranı, kadınlarda yüzde 99 erkeklerde yüzde 96'dır. Demokrasinin kahramanlar veya liderler rejimi değil de sıradan vatandaşların rejimi olduğu gerçeği düşünülecek olursa, bu vatandaşların eğitim düzeylerinin yüksek olmasının, bir ülkenin demokratik geleceğine etkide bulunacak önemli unsurlardan biri olduğu anlaşılacaktır.

İkinci neden, Azerbaycan'ın bağımsızlık sonrasında birçok uluslararası kuruluşa üye olmasıdır. Özellikle, BM, AGİK, Avrupa Konseyi'ne üyelik ve AB ile Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması gibi girişimler, Azerbaycan'ı dışa kapalı bir ülke olmaktan çıkaracağı gibi, çoğu zaman, anti-demokratik uygulamaların teşhis edilmesini de sağlayabilecektir. Zira, bunlardan başka, çoğu yabancı kuruluş da Azerbaycan'ı özellikle seçimleri ve insan haklarına ilişkin uygulamaları - yakından izlemekte ve demokrasiye aykırı tutumları kaydetmektedir.

Üçüncü neden, Türki Cumhuriyetler'in demokratik geleceklerini olumsuz etkileyebilecek kimi unsurların Azerbaycan'da bulunmamasından kaynaklanır. Bunlardan en önemlisi, Azerbaycan'ın etnik ve dini yapısının homojen bir nitelik taşıma-

sıdır. Azerbaycan nüfusunun yüzde 90'ı Azeri, yüzde 10'u da Rus, Taliş, Lezgi, Yahudi ve Ermeni'dir. Ayrıca, Azerbaycan nüfusunun yüzde 93'ü müslümandır. Dolayısıyla, Azerbaycan büyük ölçüde türdeş bir toplumdur. Ve bunun sonucu olarak, Türki Cumhuriyetleri'nden bazılarının ırk ve mezhep ayrımcılığına dayalı anti-demokratik politikalarını benimsemesi ihtimalinin düşük olması nedeniyle, bu bakımdan, demokratik geleceğine ilişkin olumlu bir kestirimde bulunulabilir. Bir başka deyişle, aşırı milliyetçilik ve fundamentalizm (Bingöl, 2002; Öke, 1998), Azerbaycan için Orta Asya ülkelerinden daha düşük olasılıklı bir sorun teşkil edecektir.

Dördüncü neden, devlet başkanının "tek adam"lığına karşı, yaklaşık on yıldır birikmiş olan tepkilerin demokratik bir muhalefet hareketini oluşturabilmesi ile ilgilidir. Uzun süren Aliyev'li yıllar Azerbaycan hakkında "yeter artık söz milletin"⁸ biçiminde beliren demokratik bir muhalefetin ortaya çıkmasına neden olabilir.

Son olarak, Azerbaycan, en azından anayasal düzlemde ve siyasi partiler kanunu ile biçimsel bir demokrasiyi uygulamaya koymuştur. Yüzü batıya en fazla dönük olan ve Türkiye ile de temasları bulunan Azerbaycan'ın siyasi demokrasinin yükselen bir değer olduğu dünyada "geçiş dönemi"ni çabuk atlatması akla gelmeyecek bir şey değildir. Zira, geçiş dönemi olarak sınıflandırılan otoriter rejimleri totaliter rejimlerden ayıran önemli bir fark da bu rejimlerin esas olarak ekonomik kalkınma ve toplumsal bütünleşmeyi gerçekleştirmeyi amaçlayan ara dönemler teşkil etmesidir.

Azerbaycan'ın demokratik geleceğine ilişkin bir fikir sahibi olabilmek için, iyimser olabilmeyi mümkün kılan nedenlerden sonra olumsuzluklar da sıralanmalı ve tablo böyle tamamlanmalıdır. Sıklıkla bahsedildiği gibi, Azerbaycan'ın demokratik performansı ve geleceği ile ilgili pek çok olumsuz yorum bulunmaktadır. Bu yorumların dayandığı temellerden birincisi, Azerbaycan'daki demokratik geleneklerin eksikliğine dayanır. Azerbaycan, 1918 ile 1920 arasındaki bağımsızlık dönemi çıkarılırsa çok uzun bir süre boyunca Rusya'nın egemenliği altında olmuştur. Bunun Azerbaycan'ın demokratik geleceğine ilişkin karamsar olmaya yol açacak bir veri olmasının iki nedeni olabilir. Birincisi, demokrasi, halkın halk tarafından yönetilmesi olarak bağımsızlığı gerektirecektir. Zira, halkın halk tarafından yönetimi, dar anlamda, o halkın kendi kendini yönetmesi demektir. Bunun için de bağımsızlık ön koşul haline gelecektir. Azerbaycan, uzun bir dönem, demokrasinin ön koşullarından biri olan bağımsızlığa uzak kalmıştır. Ancak, bu bağımsız olunmayan dönemde de asgari bir demokrasi geleneğini üretebilmesi mümkün olabilirdi. Fakat Azerbaycan, böyle sınırlı bir olanaktan da yoksun kalmıştır ki, bu da demokratik geleceğe ilişkin karamsar olmanın ikinci nedenini oluşturur. Azerbaycan'ın geçir-

⁸ Türkiye'de 1950 yılında otoriter tek parti rejiminin sona ermesi ve çok partili yaşama geçilmesine atıfta bulunuluyor. "Yeter artık söz milletin" DP'nin "Milli Şef"e ve partisine karşı kullandığı seçim sloganlarından biridir. Bu savsöz üzerine yapılmış ilginç bir yorum için bkz. İnsel, 1996.

diği uzun dönemin Çarlık Rusya'sı ve SSCB egemenliğinde geçirilmesi de demokratik geleneklerin yeşermesini olumsuz yönde etkilemiştir. Zira, her iki rejim de demokrasinin asgari koşullarına dahi yabancıdır.

Karamsar yorumlardan ikincisi, Azerbaycan'ın siyasal hayatında hala etkili olan Sovyet döneminden kalma elitlere dayanır (Musabeyov, 2002). Türki Cumhuriyetler'de SSCB'nin totaliter zihniyetinden kurtulamamış elitlerin siyasal hayatta egemen olmaları, genellikle, otoriterliğe yönelimlere yol açacak; en iyimser bir düşünceyle de biçimsel bir demokrasiyi koşullayacaktır.

Üçüncüsü, ekonomik kalkınmaya öncelik verilmesi, siyasal demokrasinin askıya alınmasına neden olabilecektir. Bu tutumun yabancı yatırımcılar ve ABD tarafından desteklenmesi de mümkündür. Zira, yabancı yatırımcılar için piyasasını dışa açma hedefini güden bir Azerbaycan'ın siyasal açıdan otoriter olması pek de önemli olmayacaktır. Bunun yanında, yatırımcıların bizzat otoriterliği desteklemesi de mümkündür. Çünkü, Çin'de de olduğu gibi, kapitalist bir ekonomi ile otoriter bir rejim pekala birlikte varolabilir. Ayrıca, kapitalistleşmeyi ekonomik bir hedef olarak benimsemiş bir ülkenin siyasal açıdan otoriter bir yapıda olması, kararlılık ve istikrar gibi nedenlerle yabancı yatırımcılar tarafından desteklenebilecektir.

Bundan başka, ABD'nin tutumu da, bölgeyi Rusya'ya kaptırma endişesiyle, otoriter liderleri desteklemek yönünde gelişebilecektir.⁹ Böyle bir tutumun ABD'nin genel tutumuna pek uzak olmadığı da bir gerçektir. Başka bir deyişle, ABD'nin Azerbaycan'da demokrasiyi desteklememesinin çeşitli nedenleri olabilir. Bunlardan birincisi, ABD'nin dış politik tutumu incelendiğinde böyle bir örneğin bulunmaması; ikincisi, siyasal seçkinlerin Rusya'ya kaybedilmesi endişesidir.

Dördüncüsü, Azerbaycan Devleti'nin ekonomiden elini çekmesi ve ekonomide liberalleşme ile birlikte sosyal güvenlik sisteminin çökmesi sonucu, piyasanın insanfına bırakılan yoksullaşan kitlelerin radikal siyasal yönelimlere girmesi tehlikesidir. Zira, böyle bir durumda, aşırı milliyetçilik ve fundemantalizm tehlikesinin en az olduğu Azerbaycan da dahi demokrasiyi tehdit edebilecek radikal hareketler ortaya çıkabilir.

Beşincisi, Azerbaycan'ın jeopolitik konumu ile ilgilidir. Azerbaycan, Ermenistan ile sorunlarını hala çözebilmiş değildir ve Putin Rusya'sından rahatsızlık duymaktadır. Rusya tehdidinin eskisi kadar olmasa da Azerbaycan'ın jeopolitik konumu nedeniyle devam ettiği bir gerçektir (Tanrısever, 2001). Bunların Azerbaycan'ın demokratik geleceğini hem doğrudan hem de dolaylı bir biçimde etkilemesi

⁹ Clinton döneminde ABD'nin Özbekistan'daki insan hakları ihlalleri konusunda *ateşli eleştiriler* yapmasına karşın, bölgedeki İran, Afganistan ve Rusya nüfuzunu düşünerek Kerimov'la aynı safa çekilmesi, ABD'nin Orta Asya'da Rusya'nın nüfuzunu engellemek için otoriter liderleri destekleyebileceğinin açık bir örneğidir (daha fazla bilgi için bkz. Tanrısever, 2001).

söz konusu olabilir. Zira, olağanüstü hal durumu gerekçesiyle, geçiş döneminin uzatılması mümkün olabilecek ya da dış tehdit algılaması otoriter bir liderin siyasal meşruiyet zeminini hazırlayabilecektir.

Altıncısı, Azerbaycan'daki başkanlık sisteminin demokratik bir yönetimi engelineceği ile ilgilidir. Daha önce de değinildiği gibi, başkanlık sisteminin demokratik açıdan tek başarılı örneği ABD'dir ve ABD'de bu sistemin yürütmeyi güçlendiren yönünü yumuşatan unsurlar, Azerbaycan'da büyük ölçüde bulunmamaktadır. Çünkü, ABD'deki federal sisteme karşılık Azerbaycan yönetim sisteminde katı bir merkeziyetçilik, katı bir kuvvetler ayrımı ve kuvvetli yargı bağımsızlığına karşılık da cumhurbaşkanının yargı bağımsızlığının güvencesi sayılması ile kuvvetler ayrımının yürütme lehine ve yargı aleyhine zedelenmesi söz konusudur. Ayrıca, yaklaşık on senelik reel politik yaşam incelendiğinde, başkanlık sisteminin yer yer başkancılık ve hatta diktacılığa yol açması durumu da görülmektedir.

Azerbaycan'da demokrasinin yerleşip yerleşmeyeceğini zaman gösterecektir. Ancak, bu konuda büyük bir atılım beklemek, pek gerçekçi olmayacaktır. Seçimlerdeki şaibelerin kalkması ve gerçek anlamda demokratik seçimlerin yapılıyor olması, muhalefetin daha etkili bir demokratik güç haline gelmesi gibi unsurlar önemli aşamalar olarak görülmelidir. Bu açıdan önümüzdeki günler, Azerbaycan siyasal hayatının demokratikleşmesi için yeni bir demokratik sayfa açabilir.

Abstract: This study evaluates Azerbaijan's political structure and various perspectives upon its democratic futures. Firstly, it examines Azerbaijan's political history, particularly its political cultural heritage. Then it deals with constitutional and political structure in contemporary Azerbaijan. Lastly, it evaluates the state of political structure with in the framework of democratization.

Keywords: Azerbaijan's Political Structure and its Democratic Future

Kaynakça

- Adıgüzel, Hüseyin (.....). "Yeni Bir Dönemin Eşiğinde Azerbaycan". *Orkun*, Sayı 43.
- Aslanlı, Araz (2002). "Azerbaycan'da İç Siyasi Gelişmeler ve Demokrasi Sorunu". *Stratejik Analiz*, Eylül, Sayı 29.
- Bingöl, Yılmaz (1998). "Sovyet Sonrası Orta Asya Karşısında Türkiye'nin Politikası Fırsatlar ve Çözülmesi Gereken Meseleler". *Avrasya Etüdleri*, Sayı 14.
- Bingöl, Yılmaz (2002). "Geçiş Döneminde Orta Asya: Liberal Demokrasiye mi, Etnik Milliyetçiliğe mi". *ODTÜ Birinci Uluslararası İlişkiler Konferansı*, 3-5 Temmuz, Ankara.
- Brzezinski, Zbigniew (1994). *Büyük Çöküş* (Çeviri: Gül Keskil, Gülsev Pakkan). İstanbul: İş

Bankası Yayınları.

- Coşkun, Alev (1997). "Tıkanan Siyasal Yaşam ve Başkanlık Sistemi Tartışmaları". *Sepetteki Laleler* (içinde), İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Dahl, R. A. (1991). *Modern Political Analysis*. New Jersey: Prentice Hall (Fifth Edition).
- Gözübüyük, Şeref (1998). *Anayasa Hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Hasanoğlu, Mürteza (2001). "1991 Sonrası Azerbaycan Kamu Yönetimindeki Yerel Yönetimlere İlişkin Demokratik Gelişmeler". *Avrasya Etüdüleri* 20, Özel Sayı
- <http://aygazete.com/turkdunyasi/>. (Haziran, 2003)
- <http://www.avsam.org/>. (Haziran, 2003)
- <http://www.geocities.com/dunyaturleri/>. (Haziran, 2003)
- İnsel, Ahmet (1996). *Türkiye Toplumunun Bunalımı*. İstanbul: İletişim.
- İşlet Sönmez, Banu (.....) "Azerbaycan'da Yirminci Yüzyılın Başında ve 1990'lı Yıllarda Siyasal Gelişmeler, Azerbaycan Millî Hareketi ve Musavat Partisi". *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 6.
- Lijphart, Arend (1984). *Çağdaş Demokrasiler* (Çeviri: Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran). İstanbul: Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasi İlimler Derneği Ortak Yayını.
- Musabeyov, Rasim (2002). "Azerbaycan Politik Elitinin Oluşumu ve Tarihsel Özellikleri" (Çeviri: Araz Aslanlı). *Stratejik Analiz*, Sayı 23.
- Kapani, Münci (1996). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Öke, Mim Kemal (.....). *Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri*. İstanbul: Zaman Yayınları.
- Özgüldür, Yavuz (2003). '1918-1922 Yılları Arasında Kafkasya'daki Siyasal Gelişmeler ve Türkiye', yozguldur@kho.edu.tr. (Haziran, 2003)
- Sabine, George (1997). *Yakınçağ Siyasal Düşünceler Tarihi* (Çeviri: Özer Ozankaya). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Soysal, Mümtaz (1997). *100 Soruda Anayasa'nın Anlamı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Tanör, Bülent (1996). *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Tarısever, O. F. (2001). "Rusya ve Bağımsız Türk Devletleri: Bağımsızlığın Anlamını Keşfetmek". *Avrasya Etüdüleri*, Özel Sayı.